

ПОВЕРХНЕВІ ТА ГЛИБИННІ СТРУКТУРИ ТЕКСТІВ МАЛОГО ЖАНРУ

Швачко С.О.

(Сумський державний університет)

The article in question deals with the nature of small genre texts, their structure and semantic charge. The texts are being analyzed within the paradigm of other texts – both typical and intypical. The article focuses upon the humorous authorised stories – the linguo-creative function of which realises a humorous effect due to the violation of traditional social/ linguistic experience.

Серед текстів малого жанру окреме місце посідають висловлювання видатних людей, де в стислій формі пропонується суб'єктивне бачення навколишнього світу. Авторські гумористичні висловлювання (АГВ) виступають у якості коментування сталих конвенційних поглядів. АГВ відрізняються автосемантиєю, що наближує їх до епіграм, лимериків, загадок, прислів'їв. За АГВ криється значно більший обсяг інформації, ніж у їх поверхневій структурі. Значення АГВ складається із змісту компонентів висловлювання та прагматичної настанови автора. АГВ відносяться до художніх текстів малого жанру, про що свідчить, зокрема, їх експресивність та емоціональність. АГВ реалізують змістовно-концептуальну інформацію. Їм не притаманна фабульність, вони не відзначаються наявністю заголовка. Характерною ознакою АГВ є відсутність хронотопу. Оригінальність і сила АГВ проявляються в лаконізмі, вони діють “як бойові пружини” (Пропп, 1976:26). Мовотворча функція (МТФ) цих текстів націлює на нове усвідомлення об'єктів, що подається у формі їх несерйозного гумористичного бачення. АГВ співвідносяться з комунікативними одиницями вищого рангу. Їм притаманні основні категорії тексту, а саме: інформативність, зв'язність, модальність, жанрово-стилістична репрезентація. Референти АГВ охоплюють широкий спектр денотатів (Колшанський, 1987:38-39) матеріального та ідеального гатунку. АГВ як інші художні тексти позначені антропоцентризмом.

АГВ за своїм характером належать до нетипових текстів (Кобякова, 1996). З'ясування суті цього терміну має неабияке значення для розпізнання статусу АГВ серед інших текстів, з одного боку, та розкриття впливу АГВ на характер реалізації МТФ, з іншого. Серед текстів виділяються художні та нехудожні, типові та нетипові, тексти-артефакти та мента-тексти. Різноманіття текстів обумовлюється просторовою позицією, з якої автор спостерігає і коментує факти (Дейк, 1978:331). Спільною рисою для всіх текстів є наявність семіозису – адресанта, самого тексту та адресата. Вихідну позицію посідає адресант: “Говорящий пробивается в чужой кругозор, строит свое высказывание на чужой территории. На его, слушателя, апперцептивном фоне» (Бахтин, 1975:95). Бажання реалізувати прагматичні інтенції примушує мовця бути особливо уважним до матеріалізації думок. Автор тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з

екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвід допомагають реципієнту розпізнати референта і осмислити те, що подається у тексті. Важливу роль при побудові текстів відіграє адекватне співвідношення теми і реми, пресупозиції і фокуса (Дейк, 1978:315). Навмисне порушення відношень зазначених категорій, некоректне вживання вербалізаторів залишає сліди на текстах, їх стандартності або типовості. Текст відзначається структурною, композиційною та семантичною єдністю. До базових належать категорії інформативності, зв'язності та повторюваності. Текст - острівець організованої, впорядкованої комунікації (Журавльова, 1996). Наявність основних категорій тексту регулює дієвість термінів "стандартний" або "типовий". Відсутність певних категорій обумовлює віднесення тексту до "нестандартних" або "нетипових". До типових текстів належать завершені, інформативні тексти - функціонально орієнтовані, структурно-змістовні та прагматико-комунікативні, відкриті до осмислення, дискретні за формою та змістом. Кожній групі текстів притаманні певні прерогативи. Так, для художнього тексту показовою є реалізація естетичної функції, а для наукових текстів – когнітивної. Інформативність – облігаторна категорія як для художніх, так і для наукових текстів. Тексти реалізують фактуальну або концептуальну інформацію, при цьому концептуальна інформація переважно належить художнім текстам, серед них – АГВ.

Тексти вивчаються у руслі агностичних, конструктивних, комунікативних і навчальних параметрів. Різноманітність текстів проявляється у наявності атрибутів – *великих і малих форм, інформативних і неінформативних, емоційних і неемоційних, усних і письмових, вербальних і невербальних*. Текст як елемент еволюції культури виступає важливим інгредієнтом конвенціональних канонів і традицій. Як об'єкт літератури текст корелює із грою – за змістом, з ритуалом – за формою. У текстах репрезентуються реальні та ірреальні події, зберігаються традиції минулого, у домислах і фантазіях створюються нові моделі картин світу. Змістовні опозиції дане:: нове, відоме:: невідоме, важливе:: неважливе, тривіальне:: нетривіальне, серйозне:: несерйозне по-різному матеріалізуються в текстах. Типові тексти, на відміну від нетипових, характеризуються наявністю логічної зв'язності, ригористичної форми і структурно-композиційної даності. В нетипових текстах формальні зв'язки превалюють над змістовними (Швачко, 1992). В нетипових текстах не знаходять своєї реалізації такі категорії, як: заголовок, сюжет, зачин, кінцівка. Тексти з невідзначеними категоріями (прислів'я, загадки, висловлювання) розміщуються в антологіях за тематичним принципом.

Все аномальне сприймається на фоні певного стандарту, норми. Нормою художнього тексту (ХТ) є наявність фабули, образної системи та специфічної композиції. Ідейно-образна система ХТ реалізується у його змісті, якому підпорядкована повернева структура та композиція. Релевантним для

нетипових текстів є дисгармонія між формою та змістом. Порівняйте наявність інформативних лакун у скоромовках, дитячих римуваннях:

Swinging, swinging, swinging high,

Swinging, swinging, swinging low.

Snap, snap, snap your fingers,

Tap, tap, tap your toes.

Hot cross buns! Hot cross buns!

One a penny, two a penny. Hot cross buns!

High stepping horses, High stepping horses,

High stepping horses

Jiggity, jiggity jog!

(Music for today's

children)

Категорія змісту представлена в АГВ референтом думки. Сюжет, фабула тут не є валідними. Ідея висловлювання обумовлена інтенцією автора – реалізувати гумористичний ефект. Пор.:

In America there are two classes of travel – first class and with children
(Robert Berckley).

Diamonds are a girl's best friend *(Anita Loos).*

За композицією АГВ складаються із зон теми та реми. В зоні реми МТФ дає збій категорії зв'язності, обриває логічний зв'язок між темою і ремою, завершує комунікативну інтенцію адресанта. Пор.:

A rich man is nothing, but a poor man with money *(W.C.Fields).*

АГВ тяжіють, як зазначалося вище, до нестандартних текстів, у яких відсутні заголовки та композиційна дискретність. Ці тексти суцесивно представлені простими і складними (паралельними або кумулятивними) сполученнями, які омовляють авторське несерйозне бачення референтів. Пор.:

My father never raised his hand to any one of his children except in self-defense *(Fred Allan).*

A celebrity is one who is known to many persons he is glad he doesn't know
(H.L.Mencken).

How can one stop a dead fish from smelling? – Cut off it's nose *(Fred Allen).*

Невеликі за розміром, стилістично компресовані, семантично модифіковані АГВ складають групу нетипових текстів. Родовою формою для АГВ є художні тексти. Спільною для них є прогнозуюча функція. Порівняйте вірш, притча, висловлювання, оповідання тощо. Разом з Кожиним А.А., до жанру (у руслі того або іншого функціонального стилю) відносимо ті види мовленнєвого витвору, які позначені дієвістю конструктивного принципу, специфікою композиційної організації матеріалу та стилістичної репрезентації (Кожин, 1982:156). До текстів малого жанру відносимо афоризми, парадокси, байки, прислів'я, семантика яких обумовлюється фактором стилевої приналежності (Тураєва, 1986:15). В АГВ речення “зв'язані за змістом між собою в рамках загального задуму автора” (Николаєва, 1978:6). Цільність тексту АГВ передбачає не тільки лінійно

представлений зв'язок частин, але і їх внутрішню упорядкованість, координаційну співвіднесеність (когерентність). У нетипових текстах спостерігається певний розрив між цільністю і пов'язаністю. Тематична єдність нетипових текстів (у нашому випадку – АГВ) забезпечується лексичним повтором та іншими видами когезії. Когерентність АГВ є ілюзорною, що експлікується розривом між даним і новим, інтродукцією і фокусом. Пор.:

Be wisely worldly, but not worldly wise (Quartes).

Orthodoxy is my doxy; but heterodoxy is another man's doxy (Wartburton).

I have nothing to declare except my genius (O. Wilde).

Принципи кооперації за Грайсом (Грайс, 1985:217-237) тільки частково себе виправдовують себе в АГВ. Діючими тут виступають принципи інформативності і релевантності, в той час як принцип ясності носить умовний характер. Порушення положень Грайса обумовлюється тут комунікативно-прагматичними настановами автора і відповідними засобами їх вербалізації (Кобякова, 1996). Ознаки текстовності АГВ проявляються в прагматичній цілеспрямованості авторської думки, інтенції на створення стану релаксації. В АГВ закладена суб'єктивна оцінка і світ уявляється не таким, який він є, а таким, як про нього думає автор. Пор.:

There are some others that account wife and children as bills of charges (Bacon).

Experience is the name everyone gives to his mistakes (O. Wilde).

У нестандартних, подібних до АГВ текстах (прислів'ях, загадках) відсутні сильні позиції. Функцію залучення уваги тут виконують топікові слова, що інтегрують текст (Бокун, 1990:5). Часові параметри АГВ носять характер панхротопу, стягнення. Пор.:

- *What is the difference between a schoolmaster and an engine-driver?
(One minds the train, and the other trains mind).*

- *What is the difference between a cat and a comma?*

(A cat has its claws at the end of its paws, a comma - its pause at the end of a clause)
(Журавльова, 1996)

Антропоцентризм цих текстів проявляється, зокрема, у взаємозв'язку автора з читачем, у їх спільному розмірковуванні про сутність буття. Авторська думка в АГВ потребує значної уваги адресата та неодноразового прочитання тексту. Пор.:

When a man teaches something he does not know to somebody else who has no aptitude for it and gives him a certificate of proficiency, the latter has completed the education of a gentleman (B. Show, V:253).

Подібні дефініції породжують парадокси, складні конструкції та інгерентні контрасти, що взаємно виключають один одного, але об'єднуються в АГВ попри їх несумісність. Пор.:

You will never write a good book until you have written some bad ones (B. Show).

The only way to get rid of temptation is to yield to it (O.Wilde).

Very few man, properly speaking, live at present, but are providing to live in future time (J.Swift).

The only thing to do with good advice is to pass it on (O.Wilde).

Зміст АГВ складається із взаємодії поверхневої структури з її контекстуальною, ситуативною і пресупозитивною інформацією. В АГВ двозначність, на відміну від типових текстів, виступає як норма та їх прерогатива. МТФ у цих текстах грає і формою і смислом. Пор.:

Nothing looks so like innocence as an indiscretion (O.Wilde).

АГВ відрізняються високою компресією стилістичних засобів, з одного боку, і неочікуваною представленістю рематичної зони, з іншого. Слово *indiscretion* “неввічливість”, “нечемність”, “нескромність” притягується до слова *innocence* “невинність”, “простота”. Контекстуальна гіперсемантизація і синонімізація стали очевидними завдяки мовотворчій діяльності автора, який “погрався” як морфемою *in-*, книжними словами (*indiscretion, innocence*), так і думкою про неспіввіднесеність вказаних референтів за межами афоризму. Феномен мовленнєвих синонімів є показовим для нестандартних за формою і нетипових за значенням АГВ. Пор.:

Ambition often puts men upon doing the meanest offices; so climbing is performed in the same posture with creeping (J.Swift).

No wise man ever wished to be younger (J.Swift).

Близькість *climb - creep*, віддаленість *wise - young* використовуються автором в його грі думкою та словом. Зміна традиційних кореляцій *wise - foolish, old - young*, переосмислення та гіперсемантизація цих слів сприяють появі контекстуальних антонімів (*wise::young*). На відміну від слів потенційних, що виникають без настанови на творчість (як нейтральні заповнювачі пустих клітин парадигми), оказіональні слова творяться попри традиційним канонам і, як правило, з настановою на нову форму (Земская, 1981:184).

Гра думкою, попереднім досвідом, традиціями породжує нові сентенції, відмінні від вихідних. Втрачаючи утилітарний, практичний характер вихідні висловлювання матеріалізуються в несерйозних судженнях - інноваціях типу *The great secret of happiness in love is to be glad that the other fellow married her (H.L.Mencken).*

МТФ нестандартних текстів знаходить втілення у поверхневій структурі АГВ, у римуванні, що перетворює ці ментатексти у зразки для цитування.

The consolidation of a passion into an enduring intimacy generally puts an end to sonnets (B.Show).

The ideal old person in a child, the ideal child is forty, the ideal woman is a man, though lie low and let that secret keep itself (B.Show).

Компоненти АГВ інтегровані дієвістю МТФ, інтенцією автора створити гумористичний ефект. АГВ та інші тексти із спільною МТФ (що грає формою та змістом) утворюють парадигму малого жанру. За допомогою МТФ, породжуються афоризми, висловлювання, які вражають адресата

парадоксальною неочікуваною думкою. АГВ не уживаються з традиційними тлумаченнями, бо вони глибоко суб'єктивні та розраховані на ефект фасінації. Пор.:

When it is not necessary to change, it is necessary not change (Falkland).

In two words: impossible.

You can include me out (Goldwyn).

Fashion is what one wears oneself. What is unfashionable is what other people wear (O.Wilde).

Men have a much better time of it than women. For one thing, they marry later. For another thing, they die earlier (H.L.Mencken).

Як ми бачимо, в АГВ відлунюються змагання витончених думок на позначення референтів.

Як відомо, тексти відносяться до комунікативних одиниць. Але поряд з цим їм притаманні ізоморфні номінативним одиницям риси: вони відкриті процесам скорочення та пролонгації. В результаті скорочення з'являються тези, анотації, резюме, а в результаті пролонгації - серіали, коментарі, тексти-домисли тощо. Як і слова, деякі тексти (прислів'я, висловлювання, промовки, загадки) відносяться до готових для вживання одиниць. Так, в односкладових реченнях (заголовки, накази, прохання) номінативні одиниці одержують "комунікативний" заряд. З другого боку, складні номінації (типу *a give – me – my – money – back – or - I – kill - you expression*) відносяться ретроспективно до комунікативних одиниць. Змінюваність, деривація текстів очевидна в появі вторинних комунікативних одиниць, що утворюються від прислів'їв, загадок, афоризмів тощо. Текстові інновації обіймають не тільки поверхневу структуру, але також семантичні зрушення: від серйозного до несерйозного, від буквального до фігурального, від практичного до непрактичного, від очевидного до ірреального, від урочистого до гумористичного і т.д. (Швачко, 1992).

Модифікації прослідковуються в трансформаціях типу *Any would not work, neither should he eat (Bible) → He who doesn't work, neither shall he eat (proverb)*. *A prophet is not without honour, save in his own country, and in his own house (Bible) → There is no prophet in the native country (proverb)*. Оновлення форми в цих випадках не зачіпає семантичних порушень. Але тексти малого жанру можуть перетворюватись в інші комунікативні одиниці – за формою і змістом. Так, прислів'я *Two is company, three is none* О.Уальдом перетворене в авторське висловлювання *In married life three is company, two is none (O.Wilde)*.

Семантичні модифікації очевидні також і в наступних текстових дериваціях :

A friend in need is a friend indeed → A friend in need is not a friend indeed

A wolf in sheep's clothing (proverb) → A sheep in sheep's clothing (E.Goose).

The devil is not so black as he is painted (proverb) → Most women are not so young as they are painted (M.Beerholm).

Live and learn → We live and learn but not the wiser we grow.

Take care of the pence and the pounds will take care of themselves (Carrol) → Take care of the minutes, for hours will take care of themselves (Chesterfield).

Таким чином, у парадигмі текстів малого жанру особливе місце посідають авторські гумористичні висловлювання (АГВ). Стилі за формою АГВ відзначаються семантичним наповненням, вербалізацією неконвенціональних думок стосовно людського буття. Нетиповий характер АГВ об'єктивується відсутністю сюжетної лінії, наявністю семантичного зсуву, специфічних поверхневих та глибинних структур, а також дериваційною вторинністю. АГВ – це типовий локус реалізації мовотворчої функції, переорієнтації соціального та лінгвістичного досвіду носіїв конкретної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худ.лит., 1975
2. Бокун И.А. Эволюция лексики английской поэзии 18-20 веков // Дис... канд. филол. наук. – К., 1990.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985.
4. Дейк Т.А. Вопросы прагматики текста// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8 Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978.
5. Журавлева С.И. Реализация вопросительности как супрасинтаксического элемента в нетипичных текстах// Дис... канд. филол. наук. – К., 1996.
6. Земская Е.А. Китайгородская М.В., Ширяева Е.Н. Русская разговорная речь// Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. – М.: Наука, 1981.
7. Кобякова И.К. Реализация лингвокреативной функции в английских текстах малого жанра// Дис. ...канд. филол. наук. – К., 1996
8. Кожин А.Н., Одинцов В.В. Функциональные типы русской речи. – М.: Высшая школа, 1982.
9. Колшанский Г.В. От предложения к тексту// Сущность, развитие и функции языка. – М.: Наука, 1987.
10. Николаева Т.М. Анализ связного текста и поведения языковых единиц// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8 Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978
11. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. – М.: Искусство, 1976.
12. Тураева З.Я. Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986.
13. Швачко С.О. Лінгвістичні курйози як естетико-розумова категорія мовлення// Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов. – К, 1992.

Ілюстративний матеріал

Goose 1992: The Concise Oxford Dictionary of Quotations. – London: Oxford University Press, 1992.

Mencken 1984: The Old Subject// The Book of American Humor 20-th century. – Moscow: Raduga, 1984.

Music for Today's Children – Broadman Press, 1975.

Prentice 1975: Funny You Should Mention It. – Kansas City, 1975.

Shaw 1984: Shaw B. Man and Superman. – London, 1984.

Swift 1986: Swift J. Thoughts on Various Subjects, Moral and Diverting. – Moscow, 1986.